

MITJA SKUBIC, LJUBLJANA

SINTAKTIČNI VPLIVI ROMANSKEGA SVETA NA
ZAHODNA SLOVENSKA NAREČJA

1. Stična in še bolj etnično mešana ozemlja predstavljajo za jezikoslovje zmeraj zanimiva področja, saj omogočajo opazovanje jezikovnih sovplivanj. Romanski in slovanski svet sta v zgodovini nekajkrat zadela drug ob drugega; razen stičnih ozemelj je obstalo tudi nekaj takih, ki so etnično in jezikovno mešana. Prispevek želi opozoriti na nekaj jezikovnih pojavov na enem od teh ozemelj, na slovenski etnični zahodni meji v italijanski deželi Furlaniji-Juljski krajini. Gre torej za slovenska narečja, ki so tisoč let in več v stiku z romanstvom in je zaradi tega romanski vpliv sam po sebi umeven. Situacija ne more biti enaka v slovenskih in hrvaških narečjih v Jugoslaviji: tudi tá romanski vpliv čutijo, in so ga v zgodovini še bolj (Istra, Dalmacija); primerjava pa ne sme zavajati, čeprav je lahko poučna, saj je bilo romanstvo na različnih ozemljih lahko močno različno, predvsem pa je docela drugačna sociolingvistična situacija.

Za ozemlje, ki nas je tokrat jezikovno pritegnilo, se pravi za zahodna slovenska narečja, je treba povedati, da tehtamo jezikovni vpliv treh različnih virov — in to upravičuje na videz presplošni izraz *romanski vpliv* —, namreč furlanščine, beneškega dialekta in ne nazadnje knjižne italijanščine. Ta trojni vpliv ni povsod enako zaznaven in celo ni povsod prisoten: v Trstu je furlanski vpliv danes neznan, saj je tržaška varianta furlanščine, »tergestino«, izginila že v prvi polovici 19. stoletja. Furlanski vpliv je torej pomemben samo za starejšo dobo. Na Goriškem pa tega vpliva ni mogoče odmisлити, čeprav postaja Gorica, ki je bila ob koncu preteklega stoletja furlanska in slovenska,¹ jezikovno vse bolj beneška. Vsekakor pa ni mogoče pogniti ostre črte med furlanskim in beneškim oziroma italijanskim vplivom, razen kadar gre za glasovne značilnosti. Dosledna izguba končnih nenaglašanih samoglasnikov v furlanščini, ne samo za sonanti, na primer frl. *uarp*, ben. *orbo* 'slep', ali ohranjanje likvide *l* v skupini zapornikom, na pr. *planta* 'nasad', ali pa palatalizacija velarnega zapornika pred samoglasnikom *-a* kot v *šavra* (iz *CAPRA*), so značilnosti furlanske fonologije in je potemtakem tako izposojenko mogoče pripisati furlanskemu vplivu.

Na splošno velja mnenje, da furlanščina nima svojske sintakse; morda tako mnenje ni docela pravilno, vsekakor pa je res, da je skladnosti med italijanščino in furlanščino toliko, da največkrat ni mogoče dognati pravega vira za rabo v slovenščini in se je bolj zadovoljiti z generično oznako »romansko«. In če kdaj pa kdaj le skušamo pripisati neko posebnost v sloven-

¹ Za podatke iz zadnjega avstrijskega štetja leta 1910 gl. J. ROGLIC, *Le recensement de 1910. Ses méthodes et son application dans la Marche Julienne*, 2. izd., Sušak 1946.

skih govorih furlanščini, se zavedamo težav in pasti, ki jih postavlja sintaktična skladnost med obema romanskima jezikoma. Upamo pa vendar, da izbrana téma Jubilantu ne bo nevshečna, saj se je sam ukvarjal z jezikovnimi interferencami, naj spomnimo samo na tehtno študijo o diftongizaciji v veljotščini, z druge strani pa je obdelal pomembna sintaktična vprašanja, ki zadevajo romanski glagol in zloženi stavek.

2. Da najlaže prehaja iz jezika v jezik besedišče, je znana stvar in o romanskih (furlanskih, beneških, italijanskih) izposojenkah v slovenščini je bilo napisanih že veliko študij, tudi zaradi njihove glasovne podobe.² V tem prispevku pa se omejujemo na domnevne, ali verjetne sintaktične vplive, ki seveda dokazujejo tesno in dolgotrajno simbiozo etnij. Gre torej zmeraj za vprašanje bilingvizma, torej za izrazito sociolingvistično vprašanje. Jeziki ali govori na nekem etničnem ozemlju, ali tudi v individualni situaciji, na primer v mešanem zakonu, nikakor nimajo iste teže: »bilinguismo equilibrato« je le izjemoma realnost, največkrat je utvara, saj je v neki situaciji eden od jezikov močnejši. Jezik pač ni samo sistem znakov, ampak je tudi socialna kategorija. Treba je torej zmeraj upoštevati sociolingvistični status jezika in celo zgodovinski okvir, v katerem se je neki jezik razvijal. Za furlanščino je treba povedati vsaj to, da je po neki dobi samostojnosti pod (nemškimi) patriarhi, mogočnimi fevdnimi gospodi, osrednji in zahodni del Furlanije leta 1420 postal beneški: od tedaj dalje je Furlanija kulturno obrnjena k Italiji, kar ima odločilno težo tudi v jeziku. Kljub bogati književnosti 13. in 14. stoletja predstavlja furlanščina v diglosijski opoziciji nizki register; in če sta bili prej visoki register latinščina in (deloma) nemščina, prevzema to vlogo vse bolj italijanščina. Nič drugače pa ne velja za slovenske govore na zahodu: jezik javnega življenja, jezik javne rabe je italijanščina. Seveda je razmerje do italijanščine v treh italijanskih pokrajinah, kjer Slovenci živijo, dokaj različno: v Trstu uživajo zaradi mednarodne pogodbe, ki veže Italijo, velike pravice v kulturi in šolstvu, pa še zmeraj ne v javni rabi slovenščine, v goriški pokrajini se ti privilegiji omejujejo na šolstvo, v videnski pokrajini (Beneška Slovenija, Rezija, Kanalska dolina) nimajo ničesar, razen ene privatne šole. Vsi, ki pišejo v slovenščini, so se torej šolali v italijanskih šolah in čeprav so dosegli dokajšnjo stopnjo tudi v obvladanju slovenskega knjižnega jezika, je razumljivo, da je šolanje v tujem jeziku nujno pustilo svojo sled.

Viri za našo analizo so predvsem besedila v časopisju (Gorica, Čedad), kolikor gre za dokaj zvesto posnemanje živega govora, nadalje jezik pravljic

² Naj bo dovolj navesti K. STREKELJ, Zur slawischen Lehnwörterkunde, »Denkschriften d. Akademie der Wiss., phil. hist. Klasse«, Bd. 50, Wien 1904; Fr. RAMOVŠ, Historična gramatika slovenskega jezika, VII — Dialekti, Ljubljana 1935; Fr. ŠTURM, Refleksi romanskih palataliziranih konzontanov v slovenskih izposojenkah, »Časopis za jezik, književnost in zgodovino«, VI, Ljubljana 1927; A. GRAD, Remarques sur la chronologie de la palatalisation des occlusives velaires *c*, *g* devant *a* en frioulan, »Slavistična revija«, XI, Ljubljana 1958. Z italijanske strani naj opozorimo vsaj na G. B. PELLEGRINI, Contatti linguistici slavo-friulani, objavljeno v »Saggi sul ladino dolomitico e sul friulano«, Bari 1972 in G. FRANCESCATO, Elementi romanzi nella parlata slovena di Mersino Alto (Udine), »Zbornik u čast Petru Skoku«, Zagreb 1985.

in zgodb.³ Zlasti časopisni jezik pa ne more skriti vplivov literarne slovenščine, kar seveda razvodeni kleni lokalni govor, saj vemo, da pisana beseda nikoli ni docela zvest odsev govornjene. Najmanj avtentična besedila so seveda tista, ki so predvsem informacija o sočasnih dogodkih, narečje pa se pokaže močnejše v obujanju osebnih spominov in seveda v pravljicah, zgodbah, legendah. Te ohranjajo starinski nadih.

Iz tega neenakega gradiva skušamo izluščiti tiste sintaktične posebnosti, za katere mislimo, da jih zahodna slovenska narečja dolgujejo romanskemu vplivu. Kriterij je zmeraj tale: neka sintaktična posebnost je verjetno romanizem, če jo zaznamo v lokalnem govoru, se pravi v zahodnih romanskih narečjih, oziroma v pisani besedi tega območja, osrednja slovenska narečja in slovenski knjižni jezik pa takega sintaktičnega pojava ne poznajo, obenem pa je pojav znan iz ene od treh romanskih variant. Označevanje časovnih odnosov, na primer, kot *danes osem dni* ali *ob drugi uri in pol* v drugih slovenskih narečjih ni znano; tako konstrukcijo je torej mogoče šteti kot romanizem. Zmeraj pa je treba upoštevati, da skladnost med dvema jeziko ma ni že kar sama po sebi dokaz sovplivanja: pojav je lahko splošno človeški, lahko je skupna značilnost nekega jezikovnega bazena, torej geografsko omejenega območja in šele, če lahko izključimo ti dve razlagi za razumevanje nekega jezikovnega pojava, lahko trdimo, da gre za vpliv adstrata, torej za vpliv jezika na jezik.⁴

3. V tem prispevku se torej omejujemo na nekaj sintaktičnih pojavov v slovenskih zahodnih narečjih, za katere se zdi verjetno, da so posledica romanskega jezikovnega vpliva, in sicer se omejujemo predvsem na sintakso glagola in na probleme stavka ter povedi.

4.1. Dvojina je v slovenskem knjižnem jeziku, kakor tudi v osrednjih narečjih trdna slovnična kategorija. Zahodna narečja pa kažejo s svojo nedoslednostjo, da se dvojina izgublja: *Seda, dva se ženjo ker tjejo* 'Oggidi, due si sposano quando vogliono' (stare generacije pa so se poročale samo v pustnem času); *Marini an Giorgiu, ki bojo živiel blizu Trevisa želimo veselo an srečno skupno življenje* 'A Marina e Giorgio che vivranno assieme auguriamo...'. Dvojinske oblike glagola v časopisnem jeziku niso neznane, zdi pa se, da se pojavijo samo takrat, ko pišočii izrecno pazi na jezik, da gre torej za vpliv visokega registra v jeziku, namreč knjižnega jezika.

4.2. Romanski vpliv kaže kdaj pa kdaj tudi sintaksa števnika: *na 34 pri-sotnih 18 so sprejeli Chiucha, 12 jih je bluo proti* 'sui 34 votanti, 18 furono favorevoli al candidato Chiuche 12 furono contrari'. Očitna je različnost pri vrednotenju sintaktične vezave števnika, ki je v slovenščini samostalnik.

4.3. Romanskemu vplivu je mogoče pripisati tudi nekaj odstopanj v sintaksi zaimka; tako je brez zadrege rabljena moška oblika osebnega zaimka

³ Od časopisov zlasti NOVI MATAJUR, Tednik Slovencev Videmske pokrajine, Čedad, januar-junij 1988. Za druga besedila T. LOGAR, Slovenska narečja, Ljubljana 1975; P. MERKŮ, Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, Založba tržaškega tiska, Trst 1976.

⁴ Gl. F. BEZLAJ, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, str. 65 in sl.

tudi za ženski spol: *Mi žene te doline semo se zbrale* 'Noi donne di questa valle ci siamo riunite'.

Pri osebnem zaimku naj opozorimo še na značilno povzemanje naglašene oblike zaimka, ali tudi samostalnika, z nenaglašeno, kot *mene se mi zdi* 'a me mi piace'. Ta struktura v knjižni italijanščini ni dopustna, razen v izrazito emfatični rabi, je pa docela običajna v furlanščini in v beneških govorih *a mi me plas* oziroma *a mi me piace*. Enaka struktura se najde za samostalnikom *A Pieri i darai un libri* oziroma *A Pedro ghe darò un libro*; in tako tudi v govorjeni besedi *Toninacu mu se je mudilu*.

5. Predvsem nas zanimajo domnevne interference pri glagolu. Večkrat je glagol konstruiran drugače, kot pa je v rabi v knjižni slovenščini. Stavki kot *Ne se pozabit najboljšega prijatelja* ali *Kako pa bi se mi pozabili takih dragih prijateljev* kažejo glagol kot kalk po italijanskem sintaktičnem modelu *dimenticarsi di un amico*: v slovenščini glagol ni refleksiven, je prehodni. Glagol *zahvaliti se* pa je v slovenščini povraten in je potemtakem njegovo rabo v prehodni vezavi kot v *Tudi šindak Augusto Crisetig je zahvalu vse prisotne* 'anche il sindaco ha ringraziato tutti i presenti' treba imeti za kalk po romanskem vzorcu.

6. Pri glagolu ugotavljamo tudi ne čisto zanesljivo razlikovanje glagolskega aspekta. Romanski jeziki na splošno te glagolske kategorije ne poznajo, ali vsaj, izražajo nekatere načine glagolskega dejanja drugače kot slovenski. V časopisnem jeziku ugotavljamo težnje, da bi se glagolski vid do neke mere izrazil. Glagol *lamentâsi*, *lamentarsi* je v furlanščini in italijanščini (gledano s slovanskega stališča) seveda dvovidski; kot izposojenka pa lahko postane dovršni, če mu pritaknemo predpono: *Adni so se polamentiral da se ni viedelo za tuole srečanje* 'alcuni si sono lamentati che della riunione non si sapeva niente'. Prevod v italijanščino kaže, da je glagol, kar se tiče aspekta, neopredeljen. Za izražanje opozicije *dovršno* : *nedovršno* imajo romski jeziki na voljo nekaj sredstev, skladnosti s slovanskim glagolskim vidom pa seveda ni. V kakem drugem primeru je izražanje glagolskega vida presenetljivo: *Pravijo, teli kamanji, dost ljudi je že atu prehodilo* 'raccontano, questi sassi, che molta gente era passata qui sopra'. Glagol daje v slovenski verziji vtis, da izraža prehodnost, pa vendar ne gre za prehodnost, ampak prej za izraz dovršnosti.

7.1. Kar zadeva rabo glagolskih paradigem, ugotavljamo nekaj neskladnosti z rabo v osrednjih narečjih, na primer, rabo sedanjika za prihodnjik, kar je splošna raba v pogovornem jeziku na slovenskem zahodnem robu: *se vidimo*, *se slišimo* 'ci vediamo', 'ci sentiamo', za običajno in splošno slovensko 'se bomo videli', 'si bomo telefonirali'. Izrazitejša jezikovna posebnost pa se zdi uporaba povednega naklona v povedi, namreč v primerih, ko stoji indikativ preteklika za irealni pogoj v protazi hipotetične periode; oblikovno in pomensko ustreza glagolska oblika v slovenščini romanskemu indikativu imperfekta, tipa 'se lo sapevo, glielo dicevo'. Primere nudi tako govorjena beseda *če nisem vzela medezine*... 'se non prendevo la medicina' kakor tudi pisana beseda: *Če gospodar je me biu doteku, me je biu vile nastavu* 'Se il padrone mi raggiungeva, mi inforcava'; *Če tisto nediejo sta se bli odločil*

iti gledat ka se je tam gajalo, sta bli videli... 'se quella domenica vi decidete ad andare a vedere cosa succedeva lì, vedevate...'; *Če je bluo paršlo kajšnemu v pamet narest no* »miss« *za pust 88, smo sigurni, da je bla udobila tela majhna* »strijā« 'se a qualcheduno passava per la mente di organizzare l'elezione di una »miss« carnevale 88, siamo certi che vinceva questa piccola »strega«'.

Indikativ imperfekta za irealni pogoj je v italijanščini, pogovorni kot literarni, dokaj široko rabljen, v furlanščini malo. V slovenščini pričakujemo za irealnost zmeraj pogojnik; povedni naklon, in v tem primeru uveden z veznikom *da*, je izrazito stilistično sredstvo. Navedena mesta pa kažejo, da je ta raba stilno nezaznamovana.

7.2. Posebne pozornosti so vredne neosebne glagolske oblike, zlasti široka raba nedoločnika.

Nedoločnik je sestavni člen nekaterih glagolskih sintagem, kot *Na stuj govorit* 'non stare a raccontare', *Ne stojmo odkopavat starih grehu* 'non stiamo a dissepellire errori vecchi'; *tuole pride rec, kar pride rec, de da guorš zaslužek*, 'il che vuol dire un guadagno maggiore'. Sintagma pa je zagotovò furlanska, prim. frl. *Passandomàn, ven a dî sàbide* 'pojutrišnjem, to se pravi v soboto'.

Predvsem pa nas zanima nedoločnik kot formant zloženega stavka. Z ene strani ugotavljamo rabo glagolskih sintagem z infinitivom, kar lahko primerjamo z latinskimi implicitnimi konstrukcijami. Včasih gre za neposredno zaznavanje *Pa mače je videlo u liscju se poganiti* 'il gatto ha visto muoversi nel cespuglio' in taka raba ni nemogoča v osrednjih slovenskih narečjih. Drugod je glagol *videti, gledati* rabljen v prenesenem smislu in torej bolj kaže na iz latinščine podedovane konstrukcije: *Miš je bla sniedla papir an od tisti dan mače, kar vide miš jo gleda ujeti, an pas kar vide mače jo gleda potresti* 'Il topo aveva mangiato il foglio (patto dell'amicizia) e da quel giorno il gatto quando scorge il topo cerca di captarlo, e il cane quando scorge un gatto cerca di scuoterlo'; *Tudi na tule vprašanje bo rimska konferenca gledala dat an odgovor* 'anche a questa domanda la riunione di Roma cercherà di dare una risposta'.

Razen tega je raba nedoločnika zelo široka in zelo romanska zaradi velikega števila implicitnih odvisnikov, v katerih je rabljen. Infinitivni odvisnik je lahko finalen, npr. ... *de je s tem društvo dobilo več moči in energije za peljat naprej njega delo* 'con questo l'associazione ebbe più forze ed energia per continuare il suo lavoro'; *Je zastonj nucat tarkaj sudu za narest nove poti po hostieh* 'è inutile spendere tanti soldi per far nuove strade nei boschi'; *Kar zaslužijo v hosti pomagajo za peljat naprej njih družino* 'col guadagno nei boschi aiutano le loro famiglie per sbarcare il lunario'. Infinitivni odvisnik ima lahko tudi časovno vrednost *Jer hor skoču an šu naprei za rivat damu priet ku kihnit te zadnikrat* 'si alzò e continuò il cammino per arrivare a casa prima di starnutire per l'ultima volta'. Odvsnik ima lahko tudi vrednost objekta: *Samuo tenčas bi bili partitični možje uriedni bit poslušani* 'solo allora gli uomini dei partiti politici sarebbero degni di essere ascoltati'.

7.3. Ob tem naj opozorimo še na drobno sintaktično posebnost, ki jo kažejo slovenska besedila, na hibridno gradnjo odvisnika. Ta je po roman-

skem vzoru grajen implicitno, s predlogom, ki uvaja infinitiv, potem pa se nadaljuje z eksplicitnim, razvezanim odvisnikom: *Prapor (društva Valentina Vodnika v Dolini pri Trstu) so nesli v Ljubljano za de ga rešijo pred nasiljem fašizma* 'hanno trafugato la bandiera (dell' Associazione Valentin Vodnik di S. Dorligo della Valle) a Ljubljana per salvarla dalla prepotenza fascista'; *Paršlo je do prekinitve seje, za de se dogovorijo kaj narest* 'si venne all'interruzione della seduta per poter mettersi d'accordo sul da farsi'; *Naj poskrbi za de pride v narbuj kratkem cajtu do zakona za zaščito slovenske manjšine v naši dežali* '... di mettercela tutta per far arrivare al più presto alla legge per la tutela della minoranza slovena'.

Ta hibridna konstrukcija se pojavlja samo v finalnih in finalno-posledičnih odvisnikih.

8. Pri gradnji stavka, enostavnega ali zloženega, je treba opozoriti na stavo posameznih elementov, ki se v zahodnih slovenskih govorih ne sklada zmeraj z normo knjižnega jezika. V enostavnem stavku je tak primer stava (nenaglašene) oblike pomožnega glagola: *sem poslušal* je morda sintaktični kalk po romanskem vzorcu *ho ascoltato*, vsekakor je zrcalost presenetljiva, saj imajo knjižni jezik kakor tudi osrednji dialekti na prvem mestu pretekli deležnik, zvočno polnejšo besedo.

Za slovenščino velja ugotovitev, da je v prostem ali v neodvisnem stavku besedni red ustaljen, *osebek-povedek-predmet*, torej ni nič drugačen kot v romanskih jezikih. Besedni red pa se spremeni, če je v stavku kako prislovno določilo. Teksti v časopisih na Goriškem kažejo na oklevanje: *Ob osmi an pu, točno, je začel spetakol. Priet pa ravnatelj šole Miro Lapajna nas je lepuo pozdravu* 'alle otto e mezzo cominciò lo spettacolo. Prima però il direttore della scuola ci salutò cordialmente'; *Takuo vsi naši bratje buj čudni nas bojo prašal* 'così, tutti i nostri fratelli, sorpresi, ci chiederanno'. Stavek torej ohranja besedni red. Enako velja tudi za odvisnik, kj je grajen natanko tako, kot da bi bil neodvisni stavek — in ta situacija je znana iz romanskih jezikov, medtem ko se v slovenščini besedni red spremeni. Zato je upravičena misel, da gre za sintaktični kalk po romanskem vzoru; ...*propagando, ki starejši, odrasli, jo nisu mogli požreti* '...propaganda che gli adulti non hanno potuto digerire'; *Zlo je bil sodisfan, ker tela parva skupna inicjativa je lepuo uspela* 'era molto contento perché questa prima iniziativa era riuscita bene'.

9. Skladnost v nekaterih pomembnih sintaktičnih vprašanjih je torej tolikšna, da smemo, zmeraj upoštevajoč pomisleke, navedene v 2, vendar pomisliti na neposreden vpliv adstrata, v tem primeru na vpliv furlanščine, beneških govorov ali tudi knjižne, standardne italijanščine, naj je že ta vpliv direkten zaradi stoletnega sožitja etnij ali pa preko pisane besede zaradi izjemne sociolingvistične situacije.

Riassunto

INTERFERENZE SINTATTICHE ROMANZE NELLE PARLATE SLOVENE
OCCIDENTALI

L'autore esamina alcuni fenomeni sintattici propri dello sloveno occidentale dove sono prevedibili le interferenze romanze, vale a dire friulane, venete o dell'italiano letterario. Ne vede la giustificazione nella plurisecolare convivenza e nella specifica situazione sociolinguistica. Il suo interesse si concentra sull'esistenza o meno del duale, sull'impiego dei pronomi personali, sui valori di alcuni paradigmi del verbo e sulla costruzione della proposizione e del periodo.